

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ”

ASPECTE ALE MEDIULUI RURAL ÎN DACIA POROLISSENSIS

Rezumat

Coordonator științific:

CONF. UNIV. DR. HABIL. FLORIN-GHEORGHE FODOREAN

Student-doctorand:

MARISA-FELICIA TIVADAR

CLUJ-NAPOCA
2025

CUPRINS

INTRODUCERE ÎN STUDIUL MEDIULUI RURAL	4
1. Importanța studierii așezărilor rurale	5
2. Definirea conceptului de "mediu rural"	7
3. Metodologia lucrării	8
CAPITOLUL I. ISTORICUL CERCETĂRILOR ASUPRA MEDIULUI RURAL DIN DACIA POROLISSENSIS	11
I.1. Surse primare – surse literare antice	11
I.2. Istoriografia modernă și contemporană	14
I.2.a. Primele cercetări și descoperiri arheologice (sec. XIX - începutul sec. XX)	15
I.2.b. Cercetările în perioada interbelică	16
I.2.c. Cercetările în perioada regimului comunist	17
I.2.d. Cercetările la sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI	20
CAPITOLUL II. REPERTORIUL DESCOPERIRILOR DIN MEDIUL RURAL AL DACIEI POROLISSENSIS	26
II.1. Așezări rurale	26
II.2. <i>Villae rusticae</i>	238
CAPITOLUL III. OBSERVAȚII CONSTATATE ÎN URMA ÎNTOCMIRII CATALOGULUI CU DESCOPERIRI	327
III.1. Așezările rurale	329
III.1.a. Despre așezările rurale	329
III.1.b. Caracteristici și clasificări ale așezărilor cercetate din Dacia Porolissensis	330
III.1.c. Localizarea siturilor	338
III.1.d. Încadrarea pe categorii	351
III.2. <i>Villae rusticae</i>	354
III.2.a. Despre <i>villa rustica</i>	354
III.2.b. Caracteristici și clasificări ale fermelor cercetate din Dacia Porolissensis	356
III.2.c. Localizarea siturilor	360

III.2.d. Încadrarea pe categorii	365
III.3. Concluzii	366
CAPITOLUL IV. DISTRIBUȚIA STRUCTURILOR CU CARACTER RURAL PE TRASEUL DRUMURILOR DIN DACIA POROLISSENSIS	368
IV.2.a. Drumul imperial	369
IV.2.b. Ramificații ale drumului imperial	374
IV.2.c. Alte posibile rute	380
CONCLUZII	385
LISTA FIGURILOR	387
ABREVIERI BIBLIOGRAFICE	389
SURSE ANTICE	391
SURSE ONLINE	391
BIBLIOGRAFIE	393

Rezumat

Prima parte a lucrării se numește ***Introducere în studiul mediului rural***, aici fiind menționată delimitarea geografică a spațiului la care se face referire în text, dar și obiectivele lucrării. Teza analizează mediul rural din Dacia Porolissensis, o provincie romană situată între râurile Mureș și Arieș, cu accent pe identificarea și localizarea cât mai precisă a siturilor arheologice. Studiul se concentrează pe înțelegerea transformărilor din această regiune la intersecția dintre influențele romane și cele locale, având ca obiectiv sistematizarea informațiilor existente și completarea lacunelor din bibliografia de specialitate. În aceasta prima parte am menționat și importanța studierii așezărilor rurale, definirea a conceptului de „mediu rural”, precum și o scurtă prezentare a metodologiei de lucru aplicate. Lucrarea a fost concepută pentru a servi ca punct de plecare pentru oricine dorește să studieze mediul rural din timpul stăpânirii romane în Dacia Porolissensis. This is based on a complete repertoire of rural discoveries from the area delimited by the former Roman province.

Subiectul primului capitol al tezei face referire la ***Istoricul cercetărilor asupra mediului rural din Dacia Porolissensis***. Se pune în echilibru importanța surselor primare referitoare la agricultură, arhitectură și organizarea spațiului rural, cu cea a surselor secundare, reprezentate de literatura publicată începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea până în prezent, cu scopul de a evidenția evoluția ideilor, conceptelor și metodelor de cercetare de-a lungul timpului.

Capitolul al doilea este cel mai consistent, acesta fiind reprezentat de ***Repertoriul descoperirilor din mediul rural al Daciei Porolissensis***, unde am ales să includ toate punctele cu descoperiri cu caracter agro-pastoral. Am structurat acest repertoriu sub formă de fișe de sit, câte una pentru fiecare în parte. Descoperirile au fost împărțite pe categorii, și anume așezări rurale (cele mai numeroase) și *villae rusticae* (cele mai bine cercetate). Astfel, pentru fiecare sit am întocmit câte o fișă în care se menționează localizarea, toponimul (acolo unde există), codurile RAN (*Repertoriul Arheologic Național*) și LMI (*Lista Monumentelor Istorice*), precum și date generale despre fiecare sit, cum ar fi tipul sitului (așezare rurală sau *villa rustica*), datarea, forma de relief, unul sau mai multe repere hidrografice din apropiere, starea de conservare a sitului, suprafața estimativă a acestuia, dacă a fost cercetat (am menționat anul cercetărilor arheologice împreună cu personalul responsabil), dar și sursele bibliografice în care situl a fost menționat (aici am încercat o tratare într-un mod exhaustiv pentru a înțelege nivelul de cercetare la care a ajuns

situl respectiv). Mai apoi am încercat să realizăm o poziționare geografică cât mai exactă (în format de coordonate DMS – degrees, minutes, seconds) pe baza corelării informațiilor din mai multe surse. Unele situri au fost amplasate greșit, atât pe hărțile din repertoriile arheologice (mai ales cel al județului Cluj), cât și în baza de date a *Repertoriului Arheologic Național*. Ne-am folosit astfel de descrierile din bibliografie și am identificat toponimele pe hărți mai vechi pe care le-am consultat online. Nu în ultimul rând, am inclus detalii despre sit preluate din bibliografie, despre materialele descoperite (materiale de construcție, material arheologic, inscripții, monede), o hartă cu încadrarea sitului în spațiu acolo unde locația este cunoscută acestea fiind marcate cu punct roșu pentru așezările rurale, respectiv albastru pentru *villae-le rusticae*, dar și imagini din timpul săpăturilor acolo unde este cazul, cu materialele și piesele descoperite, sau chiar imagini de teren acolo unde am reușit să ajungem fizic. Unde a fost cazul și am observat mai multe puncte semnalate aflate în proximitate, am ales să redactez o singură fișă de sit, grupând toate descoperirile ca făcând parte dintr-o singură așezare. Astfel de cazuri se observă spre exemplu la Aiton, Apahida sau Pălatca.

În capitolul al III-lea am inclus o serie de ***Observații constatate în urma întocmirii catalogului cu descoperiri***. Astfel, pe lângă constatări de ordin numeric legate de înregistrările așezărilor rurale versus a vilelor rustice în bibliografie, am observat și cât de puțin este cercetat acest spațiu rural în comparație cu marile centre urbane sau militare. Capitolul continuă cu informații generale despre aceste structuri, cu împărțiri și clasificări ale acestora în limitele permise de stadiul cercetării fiecăreia, dar și cu o parte de localizare a siturilor, unde, corelând informații din diferite surse, am încercat să realizez o localizare cât mai exactă. Descrierile din bibliografie și o serie de surse topografice au stat la baza acestui subcapitol. La final, am realizat o clasificare a siturilor pe categorii în funcție de nivelul de informație existentă referitoare la acestea (unde Categoria I este reprezentată de siturile care au fost cercetate și a căror caracter rural este de necontestat, Categoria II sunt siturile care nu au fost cercetate însă a fost descoperită o cantitate impresionantă de material arheologic care sugerează existența unei așezări sau a unei vile rustice, iar Categoria III fiind reprezentată de siturile care au fost semnalate și încadrate într-una din cele două categorii de structuri din mediul rural doar pe baza materialului ceramic observat la suprafața terenului).

În capitolul al IV-lea am ales să discut despre ***Distribuția structurilor cu caracter rural pe traseul drumurilor din Dacia Porolissensis***. O hartă generală prezintă imaginea de ansamblu a

acestor descoperiri raportate la drumurile existente, iar pe parcursul capitolului m-am ocupat de fiecare segment de drum imperial și ramificațiile acestuia, punând accentul pe descoperirile din apropiere, cât și pe descoperirile epigrafice care transmit o multitudine de informații referitoare la personajele care și-au desfășurat activitatea în mediul rural acum două milenii. Pe lângă aceste drumuri cartografiate în literatură, am mai trasat încă două posibile rute pe baza distribuției punctelor observate pe harta generală, una în zona Bistriței, care posibil să pornească ori din zona Becleanului, spre Sânmihaiu de Câmpie și să ajungă la Brâncovenești, ori din zona localității Chiraleș, spre sud, la fel, către Sânmihaiu de Câmpie ca să ajungă în final tot în același loc ca și ruta anterioră. Cealaltă rută ar putea fi în județul Cluj, unind localitățile Suatu și Viișoara.

În finalul lucrării am tras câteva **Concluzii** cu privire la studiul mediului rural, atât plăcute cât și neplăcute, evidențiind necesitatea înmulțirii cercetărilor în mediul rural pe viitor. Nu în ultimul rând, ultimele părți din teză cuprind **Lista figurilor**, **Abrevieri bibliografice**, **Surse Antice**, **Surse online** și **Bibliografia**.

Bibliografie selectivă:

- Alicu 1998 D. Alicu, *Les villae rusticae dans le basin du Someș Rece (La villa rustica de Chinteni I)*, în V. H. Baumannn (ed.), *La politique édilitaire dans les provinces de l'Empire romain IIème-IVème siècles après J.-C.*, 3, Tulcea, 1998, 127-160.
- Bajusz 2005 I. Bajusz, *Téglás István jegyzetei. I. Régészeti feljegyzések*, I/1, Kolozsvár, 2005.
- Blăjan, Cerghi 1977 M. Blăjan, T. Cerghi, *Cercetări arheologice la Aiton, Cluj-Napoca și Răchițele (jud. Cluj). Partea I-a*, în *Sargetia* 13, 1977, 131-147.
- Blăjan, Cerghi 1978 M. Blajan, T. Cerghi, *Descoperiri romane și postromane la Aiton (jud. Cluj)*, în *Potaissa* 1, 1978, 21-34.
- Buday 1911 Á. Buday, *Pótlások a C. I. L. III. Kötetéhez*, în *Dolgozatok* 2/ 2, 1911, 260-270.
- Buday 1913 Á. Buday, *Római villa Kolozsvár "Kistarcsa" nevű határrészében*, în *Dolgozatok* 4, 1913, 128-154.
- Buday 1914 Á. Buday, *Római ház maradványai Csákigorbón*, în *Dolgozatok* 5/ 1, 1914, 45-62.
- Ciașescu, Mustață 2009 M. Ciașescu, S. Mustață, *Ceramica din așezarea romană*, în S. Mustață, F. Gogâltan, S. Cociș, A. Ursuțiu (eds.), *Cercetări arheologice preventive la Florești–Polus Center, jud. Cluj (2007)*, Cluj-Napoca, 2009, 243-278.
- Ciongradi et alii 2009 C. Ciongradi, S. Cociș, M. Ilovan, C. Găzdac, *Monumentul funerar roman*, în S. Mustață, F. Gogâltan, S. Cociș, A. Ursuțiu (eds.), *Cercetări arheologice preventive la Florești–Polus Center, jud. Cluj (2007)*, Cluj-Napoca, 2009, 285-318.
- Cociș et alii 2010 S. Cociș, F. Fodorean, A. Ursuțiu, V. Bârcă, *Villa rustica de pe Dealul Lomb (Chinteni, Cluj-Napoca)*, în H. Pop, I. Bejinariu, S. Băcuet-Crișan, D. Băcuet-Crișan (eds.), *Identități Culturale Locale și Regionale în Context European*, Cluj-Napoca, 2010, 565-574.

- Cociș, Deac 2021 H. Cociș, D. Deac, *110. Sânmihaiu Almașului, com. Sânmihaiu Almașului, jud. Sălaj. Punct: Dealul Bogatului*, în CCA 2021, 574-579.
- Crișan 1960 I. H. Crișan, *Un depozit de unelte descoperit la Lechința de Mureș (plugul la geto-daci)*, în SCIVA 11/ 2, 1960, 285-301.
- Crișan 1994 V. Crișan, *Săpăturile arheologice de salvare de la Viștea – „Păluta”*, în AMN 31/ 1, 1994, 357-360.
- Cupcea et alii 2019 G. Cupcea, V. Rusu-Bolindeț, I. Petiș, C. Onofrei, *A Sanctuary of Silvanus in the Rural Territory of Napoca*, în AMN 56/1, 2019, 147-194.
- Dănilă 1974 Ș. Dănilă, *Cronica săpăturilor și sondajelor arheologice efectuate pe teritoriul județului Bistrița-Năsăud, între anii 1953-1973*, în *File de Istorie* 3, 1974, 454-472.
- Diaconescu 2012 A. Diaconescu, *Juc – Herghelie. O fermă în teritoriul anticei Napoca și aprovizionarea cu cai a armatei romane*, Cluj-Napoca, 2012.
- Dîscă 2019 C. Dîscă, *Situri și descoperiri de epocă romană din împrejurimile Potaissiei (I). Date noi despre situl dintre hotarele satelor Rediu și Mărtinești*, în *Sargetia S.N.* 10, 2019, 87-103.
- Dîscă 2019a C. Dîscă, *Situri și descoperiri de epocă romană din împrejurimile Potaissiei (II). Date noi și clarificări privind siturile de la Vâlcele*, în *Sargetia S.N.* 10, 2019, 103-133.
- Dîscă 2020 C. Dîscă, *Roman Sites and Discoveries Around Potaissa (III). New Data and Clarifications Regarding the Topography of the Sites in Aiton*, în *Ziridava* 34, 2020, 259-276.
- Dîscă 2022 C. Dîscă, *Perioada romană și post-romană în bazinul hidrografic al Arieșului*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2022.
- Finály 1898 G. Finály, *A római telepekről a Kis-Szamos völgyében*, în *ArchÉrt* 18, 1898, 427-431.
- Finály 1898a G. Finály, *Két római felírat Kolozsvárról*, în *ErdMúz* 15/ 8, 1898, 467-470.

- Finály 1901 G. Finály, *Két római épületről Apahidán*, în *ArchÉrt* 21, 1901, 239-250.
- Finály 1904 G. Finály, *Római és pseudo-római nyomokról Kolozsvármegyében*, în *ArchÉrt* 24, 1904, 243-246.
- Fodorean 2014 F. Fodorean, *Cartografierea siturilor romane din Dacia Porolissensis. Noi descoperiri la Tureni și Aiton (jud. Cluj)*, în *ArheoVest* 2, 2014, 454-464.
- Fodorean 2014a F. Fodorean, *Mapping archaeological sites using digital cartography. Roman discoveries at the confluence of the rivers Arieș and Mureș*, în S. Cociș (ed.), *Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt*, Cluj-Napoca, 2014, 77-84.
- Gaiu 1999 C. Gaiu, *Așezarea daco-romană de la Stupini*, în D. Protase (ed.) *Napoca - 1880 de ani de la începutul vieții urbane*, Cluj-Napoca, 1999, 84-96.
- Glodariu, Cîmpeanu 1966 I. Glodariu, M. Cîmpeanu, *Depozitul de unelte agricole de la Dedrad (r. Reghin)*, în *SCIV* 17/ 1, 1966, 19-32.
- Gooss 1876 C. Gooss, *Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens*, în *Auftrage des Vereins für siebenbürgische Landeskunde* 13, 1876.
- Gudea 2008 N. Gudea, *Așezări rurale în Dacia romană (106-275 p.Chr.). Schiță pentru o istorie a agriculturii și satului daco-roman*, Oradea, 2008.
- Hingley 1989 R. Hingley, *Rural Settlement in Roman Britain*, Londra, 1989.
- Laurence 1999 R. Laurence, *The Roads of Roman Italy*, Londra-New York, 1999.
- Lăzărescu et alii 2016 V. A. Lăzărescu, C. H. Opreanu, S. Cociș, *Așezările antice de la Suceagu-Rădaia (jud. Cluj). I. Epoca romană*, Cluj-Napoca, 2016.
- Macrea 1969 M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, Editura Științifică, București, 1969.
- Marcu, Cupcea 2014 F. Marcu, G. Cupcea, *The archaeological cadaster of Apahida (Cluj county)*, în *AMN* 51/ 1, 2014, 75-94.
- Mitrofan 1973 I. Mitrofan, *Villae rusticae în Dacia Superioară (I)*, în *AMN* 10, 1973, 127-150.

- Mitrofan 1974 I. Mitrofan, *Villae rusticae în Dacia Superioară (II)*, în AMN 11, 1974, 41-59.
- Moțu 1990-1991 I. Moțu, *Așezarea rurală romană de la Aiton (jud. Cluj)*, în AMP 14–15, 1990–1991, 175–219.
- Mustață, Găzdac 2009 S. Mustață, C. Găzdac, *Așezarea romană*, în S. Mustață, F. Gogâltan, S. Cociș, A. Ursuțiu (eds.), *Cercetări arheologice preventive la Florești–Polus Center, jud. Cluj (2007)*, Cluj-Napoca, 2009, 223-242.
- Neigebaur 1851 J. Neigebaur, *Dacien: Aus den Ueberresten des klassischen Alterthums, mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen*, Kronstadt, 1851.
- Oltean 2004 I. Oltean, *Rural settlement in Roman Dacia: some considerations*, în W.S. Hanson, I.P. Haynes (eds.), *Roman Dacia. The making of a provincial society*, în JRA Suppl. 56, 2004, 143-164.
- Oltean 2007 I. Oltean, *Dacia. Landscape, colonisation and romanisation*, Routledge, London & New York, 2007.
- Opreanu, Cociș 2004 C. Opreanu, S. Cociș, *Villa romană de la Viștea (Jud. Cluj)*, în AMP 26, 2004, 275-282.
- Popa 2001 D. Popa, *Viața rurală în Transilvania romană*, Editura Alma Mater, Sibiu, 2001.
- Popa 2002 D. Popa, *Villae, vici, pagi: așezările rurale din Dacia romană intracarpatică*, Sibiu, 2002.
- Protase 1968 D. Protase, *Observații în legătură cu așezările rurale din Dacia romană*, în AMN 5, 1968, 505-511.
- Protase 1980 D. Protase, *Autohtonii în Dacia. I. Dacia romană*, București, 1980.
- RepCluj 1992 I. H. Crișan, M. Bărbulescu, E. Chirilă, V. Vasiliev, I. Winkler, *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, Cluj-Napoca, 1992.
- RepMureș 1995 V. Lazăr (ed.), *Repertoriul arheologic al județului Mureș*, Târgu Mureș, 1995.
- RepSălaj 2010 S. A. Luca, N. Gudea, *Repertoriul arheologic al județului Sălaj*, Sibiu, 2010.

- Róska 1911 M. Róska, *Rómaikori villa Dezmér határában*, în *Dolgozatok* 2/ 1, 1911, 106-108.
- Róska 1915 M. Róska, *Rómaikori villa Ajton (Kolozs vm.) határában*, în *Dolgozatok* 6, 1915, 48-50.
- Smith 1998 J. T. Smith, *Roman Villas: A Study in Social Structure*, Londra, 1998.
- Smith et alii 2016 A. Smith, M. Allen, T. Brindle, M. Fulford, *The Rural Settlement Of Roman Britain*, Londra, 2016.
- Székely 1969 Z. Székely, *Villa rustica romană de la Ciumăfaia*, în *Studii și comunicări. Muzeul Brukenthal* 14, Sibiu, 1969, 155-181.
- Șandru 2000 I. Șandru, *Villa rustica în cadrul structurilor socio-economice din Dacia*, în *Argessis* 9, 2000, 91-94.
- Téglás 1889 G. Téglás, *Római kőbányászat a tordai hasadék keleti torkolata felett*, în *ArchÉrt* 9, 1889, 289-295.
- Téglás 1896 I. Téglás, *Torda-aranyosmegyei régiségekről*, în *ArchÉrt* 16, 1896, 427-428.
- Téglás 1902 G. Téglás, *Újabb adalékok Dacia felírattanához (IV. közlemény)*, în *ErdMúz* 19/ 8, 1902, 394-406.
- Téglás 1906 I. Téglás, *Pusztaszentmártoni és röödi épületmaradványokról*, în *ArchÉrt* 26, 1906, 361-362.
- Téglás 1911 G. Téglás, *Neue Beiträge zur Inschriftenkunde Dakiens*, în *Klio. Beiträge zur alten Geschichte* 11, 1911, 499-510.
- TIR 2021 M. Bărbulescu, F. Gh. Fodorean, L. Nedelea (eds.), *Tabula Imperii Romani – Forma Orbis Romani. Dacia*, București, 2021.
- Torma 1865 K. Torma, *Római feliratok Erdélyből. II. Közlemény*, în *ArchKözl* 5, 1865, 12-28.
- Torma 1866 K. Torma, *Római feliratok Erdélyből*, în *ArchKözl* 6, 1866, 145-151.
- Torma 1879 K. Torma, *Neue Inschriften aus Dacien*, în *Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn* 3, 1879, 86-122.
- Torma 1880 K. Torma, *A limes dacicus felső része*, Budapest, 1880.
- Tudor 1968 D. Tudor, *Orașe, târguri și sate în Dacia romană*, București, 1968.